

ОЦІНКА ПРОФЕСІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В ІНТЕРЕСАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРИДАТНОСТІ

У статті розкрито механізм оцінювання військовослужбовців з погляду специфіки військової служби та в інтересах професійної придатності. З'ясовано, що процес оцінювання носить розвивальний і виховний характер, охоплює усі напрями професійної діяльності. Автор статті розкриває алгоритм оцінювання професійних здібностей на основі сучасних досліджень.

Ключові слова: професійні здібності військовослужбовців, оцінювання, професійна придатність.

Постановка проблеми. Проблема оцінки професійних здібностей військовослужбовців в інтересах прогнозування професійної придатності стала особливо актуальною. Необхідність перегляду існуючих критеріїв, вимог, норм та настанов щодо оцінювання результатів діяльності пов'язана в першу чергу з подіями на сході країни; змінами у теоретичному та практичному уявленні про загальні та професійні здібності військовослужбовців (операційне розуміння інтелекту, як деякої загальної здібності, що визначає успішність виконання пізнавальних, творчих, сенсомоторних та інших завдань і виявляється у деяких універсальних характеристиках поведінки людини); методів прогнозування професійної придатності військовослужбовців, що будується на психологічній теорії здібностей особистості, принципів і способів оцінки їх професійно важливих якостей.

Сукупність набутих у процесі навчання та виховання знань, умінь та навичок не слід розглядати як показник функціональної придатності військовослужбовця. Якість військової підготовки у контексті компетентісного підходу слід розглядати як показник ефективного виконання службових обов'язків, досягнення високих результатів у професійній діяльності на основі отриманих знань, умінь та навичок.

Процес оцінювання військовослужбовців будується на результатах службової діяльності, але як показує досвід, він не є достатньою умовою для прийняття кадрових рішень. Не в повній мірі враховуються показники оцінювання ділових та особистісних якостей військовослужбовців, що виявляються безпосередньо в процесі їх діяльності.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Аналіз психолого-педагогічних джерел доводить, що існує достатня кількість праць щодо удосконалення системи оцінювання результатів діяльності військовослужбовців. Більшість сучасних дидактів А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Воронов, К. Ингенкамп, Ч. Купісевич, В. Оконь, П. Підкасітий, М. Фіцула, І. Харламов підкреслюють особливу значущість системи контролю та оцінювання в сучасних умовах.

Мета статті: дослідити особливості оцінювання професійних здібностей військовослужбовців, визначити алгоритм оцінки рівня результатів військово-професійної діяльності в інтересах професійної придатності.

Виклад основного матеріалу. Підвищення якості підготовки військових кадрів у контексті демократизації Збройних Сил України набуває особливої ваги. Принципи об'єктивності та прозорості оціночних процедур, їх технологічності, об'єктивності оцінювання досягаються шляхом дотримання відповідних критеріїв і норм, які дозволяють на основі вимірювання якісних і кількісних показників належним чином оцінити рівень навчально-бойових досягнень військовослужбовців. Процес оцінювання досягатиме своєї мети за умови, якщо його належним чином технологізовано, тобто визначено основні етапи і послідовність застосування оціночних процедур. Основними функціями контролю, які були взяті за основу з урахуванням поглядів А. Алексюка, Ю. Бабанського, вважаємо такі:

освітня функція сприяє поглибленню, розширенню і вдосконаленню військово-професійних знань, навичок і вмінь військовослужбовця та передбачає два види зворотного зв'язку: “воїн-педагог” і “воїн-воїн”. Ці зв'язки забезпечують внесення певних змін, коректив у процес навчання, вдосконалення змісту, методів і форм навчання, коригування стилю діяльності певних посадових осіб;

діагностична функція допомагає з'ясувати справжній рівень підготовки і внести необхідні корективи у власну навчально-пізнавальну діяльність, формує позитивне ставлення як до всього процесу контролю, так і до його результатів. Контроль водночас з'ясовує об'єктивний рівень військово-професійних знань, вмінь і навичок та аргументовано визначає стан успішності;

виховна, або функція стимулювання впливає на емоційно-вольову сферу особистості військовослужбовця та сприяє розвитку і формуванню позитивних якостей (виховання волі, розвиток почуття відповідальності за власні дії, загартовування характеру, подолання певних негативних рис характеру, відповідальне ставлення до вимог військових статутів, формування дисципліни і найголовніше – розвиток мотивації до подальшої професійної діяльності);

наступна функція полягає у *вимірюванні та оцінці знань, вмінь та навичок*, тобто виставлення об'єктивної оцінки рівня військово-професійних знань, вмінь та навичок, що в подальшому сприяє формуванню бажання вчитися, вдосконалювати власну бойову майстерність;

розвиток особистості розглядається як психічне напруження особистості та мобілізацію її розумових і фізичних сил, які, у свою чергу, у цьому процесі отримують певний розвиток;

прогностично-методична, або управляюча допомагає з'ясувати справжній стан речей, критично оцінити результати власної роботи, ефективність використаних методів, методик і форм організації навчання, окреслити які шляхи вдосконалення всього процесу, та його окремі ланки. Контроль допомагає їм прогнозувати власну навчально-пізнавальну діяльність [1].

Впровадження цих функцій залежить від дотримання принципів перевірки професійної діяльності, рівня засвоєння знань, умінь та навичок.

В. Магун розглядає ці функції як предмет оцінки, що “відповідає когнітивному відображенню фактичного складу кінцевої цінності”; характер оцінки інтерпретує як “емоційну кваліфікацію зазначеної фактичної події”; основа оцінки полягає в “уточненні частини або аспекту оцінюваної фактичної події або відображенні причинно-наслідкового зв’язку між подією, що оцінюється, і деяким її наслідком, цінність якого вже відома індивіду” [2].

І. Харламов виділяє окремі групи методів, що спрямовані на перевірку та оцінку знань, вмінь та навичок. По-перше, визнання їх як важливої ланки військово-дидактичного процесу, по-друге, можливість об’єктивно оцінити його результати, а по-третє, своєчасно вносити необхідні корективи [3].

М. Батурич розглядає оцінювання, як психічний процес, який має своє часове розгортання, свій початок, перебіг і завершення. Оцінювання, як психічний процес є процесом і водночас творінням особистості. Науковець підкреслює, що для відображення предмета (об’єкта) оцінки використовуються різні когнітивні процеси: сенсорні, перспективні, представницькі, мовно-мисленнєві, мнемонічні [4].

В основі процесу оцінювання, як вважає М. Батурич, є зіставлення, тобто відображення відносин між зовнішніми об’єктами через наочно-дієве мислення. Автор підкреслює, що залежно від того, на якому рівні (розумовому чи емоційному) протікає процес оцінювання, специфічним чином здійснюється і центральна ланка процесу зіставлення [5].

На значущості системи оцінювання в подоланні життєвих та професійних труднощів наголошує Л. Анциферова. Головними змінними характеристиками оцінювання людиною ситуації виявляються й характеристики сприйняття – процеси розумової діяльності, що дозволяють сприймати, осмислювати навколишнє середовище і приймати рішення щодо неї [6].

На сприйняття, у процесі оцінювання, впливають об’єктивний фактор (що бачить людина) і суб’єктивний фактор (як бачить людина). Суб’єктивний фактор залежить від досвіду військово-професійної діяльності – настрою, звичок і страхів. Сприйняття є основою процесу та характеризується такими властивостями, як вибірковість, константність, осмисленість, цілісність образу. Л. Бурлачук і Н. Михайлова стверджують, що під час аналізу ситуації виокремлюються два взаємопов’язаних аспекти: це присвоєння так званих “ярликів”, або формування категорій, що дозволяє віднести ситуацію до певного класу і сформулювати на цій основі очікування окремих її характеристик або властивостей, тобто із заповненням інформаційних прогалів і можливою інтерпретацією інформації, яка не узгоджується з присвоєним ярликом або категорією відносин [7].

Існуюча складність при вивченні проблеми оцінювання полягає в тому, що на сьогодні немає повного уявлення про природу виникнення механізмів і функцій оцінок. Процес оцінювання необхідно розглядати з погляду сприйняття, оцінки, інтерпретації, осмислення, усвідомлення ситуації.

Ситуація у цьому контексті має не об'єктивний, а суб'єктивний характер, тобто відображає навколишню об'єктивну реальність крізь призму особистісних якостей і минулого досвіду у вигляді: "ситуація – усвідомлення ситуації – встановлення сенсу".

Оцінювання розглядається як структурний компонент навчальної та професійної діяльності військовослужбовців та складається з наступних компонентів:

1. *Змістовий компонент* – об'єкт вивчення (поняття, уявлення, засоби перетворення, вимоги до результату, складові та послідовність виконання завдання, як одиниці професійної діяльності). Програмою бойової підготовки передбачено: повнота, правильність, логічність, усвідомлення тобто розуміння головного і другорядного, вербалізація у вигляді відтворення, застосування знань.

2. *Операційно-організаційний компонент* – дії та способи дій (вміння, навички): предметні, розумові, загальновійськові. Способи дій: самостійність виконання, правильність виконання. Надання допомоги: практичної (показ, презентація), вербальної (інструктаж, пояснення, запитання, підказка, вказівка), загальної (схвалення, стимулювання, активізація). Усвідомленість та словесне оформлення: відтворення, пояснення, застосування в умовах новизни.

3. *Емоційно-мотиваційний компонент* – ставлення до військової служби. Основні характеристики: характер і сила (позитивне, зацікавлене, виразно позитивне), дієвість (від пасивного до дієвого), сталість.

Саме ці компоненти можуть бути покладені в основу визначення рівня навчальних досягнень військовослужбовців, визначення загальних критеріїв та їх оцінювання.

Професійна діяльність військовослужбовця є настільки різноманітна та змістовна, що важко конкретно оцінити певну властивість, рівень опанування теоретичних знань та вмінь, практичних навичок. Для визначення рівня професійної діяльності необхідно знати за якими критеріями слід оцінювати такого роду діяльність та знати норми оцінки.

Під критерієм оцінки ми розуміємо ті положення, урахування яких є обов'язковим при виставленні тієї чи іншої оцінки, а норми оцінки – це опис умов в яких перебуває військовослужбовець (повсякденна діяльність або виконання бойового завдання).

Для визначення й розуміння предмету контролю та його критеріїв необхідно врахувати характер і специфіку бойової діяльності військовослужбовців, їх індивідуально-психічні особливості, зміст програми бойової та гуманітарної підготовки, вимоги сучасного бою, специфіку конкретного виду військової діяльності, військового фаху та досвіду застосування військ у антитерористичній операції.

Критерії системи оцінювання результатів діяльності військовослужбовця сприяють конкретному визначенню рівня опанування військовослужбовцями знань, вмінь та навичок передбачених програмою бойової та гуманітарної підготовки, формують їх творче ставлення до

військово-професійної діяльності, розвивають їх розумові та фізичні здібності, підвищують рівень бойової та мобілізаційної готовності військових підрозділів і частин, формують мотивацію до військової служби і досягнення успіхів у навчально-пізнавальній діяльності та військовій службі. Основними з них вважаємо:

рівень опанування військовослужбовцями правил і відомостей, передбачених програмою бойовою та гуманітарною підготовкою;

вміння застосовувати свої військово-професійні знання, навички та вміння використовувати в практичній діяльності;

рівень індивідуальної підготовки, досвід військової служби, вміння застосовувати знання на практиці, розвиток нетрадиційного мислення, прояв ініціативності;

психологічна готовність військовослужбовців до виконання поставлених завдань і рівень їх стійкості до впливу несприятливих умов службової діяльності (виконання завдань в екстремальних ситуаціях, психологічна стійкість до впливу несприятливих умов, здатність переносити високі нервово-психологічні навантаження);

ставлення до виконання конкретних службових завдань (з бажанням, з розумінням їх необхідності);

рівень дисциплінованості, моральної та психологічної стійкості до негативних явищ;

стан міжособистісних взаємовідносин з товаришами по службі, формування громадянських настанов і переконань військовослужбовців на розвиток мотивації до військової служби та військово-професійної діяльності.

Критерії оцінки та їх врахування під час визначення результатів професійної діяльності військовослужбовців є обов'язковим елементом. Критерії практично визначають та оцінюють зміст і перебіг військово-професійної діяльності військовослужбовців і військових підрозділів та встановлюють результативність цього процесу. Контроль професійної діяльності військовослужбовців й оцінки знань, вмінь та навичок має об'єктивний характер та діє як закономірний зв'язок у ланцюгу: мета – навчання – процес – результат – діяльність – наступна мета. Для того, щоб визначити мету необхідно точно знати, що вже досягнуто унаслідок професійної та навчальної діяльності. Алгоритм оцінки рівня результатів військово-професійної діяльності військовослужбовця містить основні контрольні функції:

сприяти поглибленню, розширенню, удосконаленню знань військовослужбовців, уточненню і систематизації навчального матеріалу з предметів підготовки;

виявлення недоліків та утруднень щодо подальшого професійного розвитку;

визначати рівень знань, умінь і навичок військовослужбовців, підготовленості до засвоєння нового матеріалу;

спрямовувати діяльність військовослужбовця на поліпшення особистої

дисципліни, розвиток волі, характеру, навичок систематичної самостійної праці;

сприяти розвитку психічних процесів особистості – уваги, пам'яті, мислення, інтересів, пізнавальної активності, мовленнєвої культури;

стимулювати військовослужбовців до покращення навчальної діяльності, розвитку особистої відповідальності, формування мотивів навчання та цілеспрямованості у навчанні.

На основі визначених функцій визначимо оціночні показники результату військово-професійної діяльності військовослужбовця:

1. Оцінка бойової підготовки військовослужбовців в початковий період становлення (у повсякденній діяльності та під час виконання бойових дій). Оцінка бойової підготовки в період становлення фахівця на посаді складається з наступних елементів:

оцінка результатів навчальної діяльності в закладах освіти (аналізу оцінок в дипломі). За основу беруть середній бал диплому та відповідно визначають якість та успішність навчання;

оцінка рівня знань з професійно-орієнтованих дисциплін проводиться за допомогою тестувань, заліків та виконання практичних вправ. Матеріали для проведення контролю підбираються з урахуванням специфіки конкретної посади та специфіки діяльності, що дає змогу не лише перевірити ступінь теоретичної підготовки фахівця, але й зорієнтувати його на поглиблене вивчення конкретних відомостей необхідних саме на цій посаді;

оцінка знань керівних документів і навичок їх практичного застосування може здійснюватись шляхом аналізу результатів розв'язання ситуативних завдань, які змогли моделювати можливі реальні ситуації пов'язані із виконанням посадових обов'язків;

оцінка первинних результатів службової діяльності на займаній посаді передбачає оцінювання знань професійного рівня за результатами діяльності на посаді за короткий термін.

Проведений аналіз протягом з 2008 по 2011 роки свідчить, що без періоду адаптації у повному обсязі можуть виконувати службові обов'язки лише 8-12% військовослужбовців.

2. Оцінка професійного рівня за результатами безпосередньої діяльності на займаній посаді.

Одним з важливих та найбільш складних етапів оцінювання діяльності військовослужбовців на займаній посаді є етап визначення їх професійного рівня. Це важкий та багатогранний процес під час якого враховуються усі показники діяльності військовослужбовців. Оцінка професійного рівня на займаній посаді повинна включати:

якісне виконання службових обов'язків фахівця, який пройшов базову підготовку на первинних і наступних посадах, оцінюється як особисто, так і підпорядкований йому підрозділ;

оцінка рівня підготовки по основним і допоміжним дисциплінам професійної підготовки, насамперед на основі створеної нової системи забезпечення належного рівня професійної підготовки усіх категорій військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в процесі

бойової та повсякденної діяльності;

комплексна оцінка професійного рівня також перевіряється на курсах підвищення кваліфікації.

Основними критеріями професійної готовності повинні бути: військово-професійна компетентність, успішне та своєчасне виконання поставлених завдань; якість виконання службових обов'язків і раптово виникаючих завдань; організаторські здібності при керівництві підлеглими; стимулювання щодо підвищення кваліфікації підлеглими; морально-психологічний клімат в підпорядкованому підрозділі; службова успішність; комунікативні якості.

3. Оцінка професійної готовності до виконання інших, потенційно важливих завдань (як в межах посадових обов'язків, так і можливого виконання обов'язків на вищих посадах).

Оцінка професійної готовності до виконання інших, потенційно важливих завдань включає:

оцінку у визначені якості виконання поставлених завдань, вирішення ситуативних задач, пов'язаних із діяльністю посадової особи;

професійний потенціал військовослужбовця може визначатися як в умовах займаної посади так і в умовах перспективного роду діяльності, тобто для переходу на вищу посаду;

оцінка рівня психологічної налаштованості та готовність військовослужбовців до виконання поставлених завдань, рівень їх стійкості до впливу несприятливих умов службової діяльності.

Для покращення результатів професійної готовності для виконання потенційно важливих завдань необхідний механізм перепідготовки та підвищення кваліфікації військовослужбовців, тобто перед кожним посадовим призначенням на вищу посаду військовослужбовець повинен пройти відповідні кваліфікаційні курси та підвищити кваліфікацію.

Висновок. Процес оцінювання військовослужбовців є важким та багатограним, отже специфіка військової служби передбачає високу відповідальність, професійну компетентність, патріотизм, високі волеволі якості особистості тощо. Обов'язковим при оцінюванні має бути особистісний підхід до кожного військовослужбовця, врахування специфіки його службової діяльності, займаної посади, вікові характеристики, термін перебування на посаді, психологічна налаштованість тощо. Процес оцінювання повинен носити розвивальний і виховний потенціал, охоплювати всі напрями професійної діяльності і стимулювати до активності, самостійності і відповідальності військовослужбовців за результати власної професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Пидкасистый П.Н.* Педагогика / П.Н. Пидкасистый. – М.: Наука, 1996. – 330 с.
2. *Магун В.С.* Потребности и психология социальной деятельности / В.С. Магун. – Л.: Наука, 1983. – 176 с.

3. Харламов И.Ф. Педагогика / И.Ф. Харламов. – М.: Наука, 1990. – 228 с.
4. Батурич Н.А. Оценочная функция психики: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Н.А. Батурич. – СПб., 1998. – 385 с.
5. Батурич Н.А. Анализ подходов к профилактике и коррекции выученной беспомощности / Н.А. Батурич, И.В. Выбойщик // Теоретическая, экспериментальная и прикладная психология: Сборник научных трудов / Под ред. Н.А. Батурич. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ. – 2000. – Том 2. – С. 116–127.
6. Анцыферова Л.И. Личность в тяжелых жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуации и психологическая защита / Л.И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1994. – Т. 15. – № 1. – С. 3–16.
7. Бурлачук Л.Ф. К психологической теории ситуации / Л.Ф. Бурлачук, Н.Б. Михайлова // Психологический журнал. – 2002. – Т. 23. – №1. – С. 5–17.

Е.И. Брижатый, кандидат педагогических наук
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского

ОЦЕНКА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В ИНТЕРЕСАХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПРИГОДНОСТИ

В статье раскрыт механизм оценивания военнослужащих с точки зрения специфики военной службы и в интересах профессиональной пригодности. Установлено, что процесс оценки носит развивающий и воспитательный характер, охватывает все направления профессиональной деятельности. Автор статьи раскрывает алгоритм оценки профессиональных способностей на основе современных исследований.

Ключевые слова: профессиональные способности военнослужащих, оценка, профессиональная пригодность.

Y. Brizhatiy, Candidate of Pedagogical Sciences
National Defence University of Ukraine
name after I. Cherniahovsky

EVALUATION OF PROFESSIONAL SERVICE ABILITIES IN THE INTERESTS OF PROFESSIONAL QUALIFICATIONS

In the article the mechanism of evaluation in terms of specific military service and in the interest of professional competence. It was found that the evaluation process is developmental and educational in nature, covering all areas of professional activity. The author reveals the professional skills evaluation algorithm based on current research.

Keywords: professional military skills, assessment, professional suitability.